

Акылбекова А.

Акылбекова Алтынай – окутуучу,

И. К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медицина академиясы

СТУДЕНТ-МЕДИКТЕРГЕ КЫРГЫЗ ТИЛИН ИНТЕГРАЦИЯЛАП ОКУТУУНУН РОЛУ ЖАНА КЭЭ БИР ҮКМАЛАРЫ

РОЛЬ И НЕКОТОРЫЕ МЕТОДЫ КОМПЛЕКСНОГО ОБУЧЕНИЯ КЫРГЫЗСКОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ-МЕДИКОВ

THE ROLE AND SOME METHODS OF INTEGRATED KYRGYZ LANGUAGE TEACHING FOR MEDICAL STUDENTS

Аннотация. Азыркы учурда илимий билимдин интеграциясы билим берүүдө жана окутууда өз актуалдуулугун жөгөттөй келет. Интеграция аркылуу студенттерге бирдиктүү билим алууга жана жасаңы маалыматтарга анализ жүргүзүүгө шарт түзүлөт. Дүйнө таанымды, илимий сабактуулугун тереңдөтүүдө дисциплиналардын интеграциясына көңүл бурруу зарылчылыгы келип чыгат. Макалада гуманитардык бағыт болгон кыргыз тили предметин медицина тармагындагы табыгый дисциплиналар менен интеграциялап окутуунун кээ бир маселери жана усулдук үкмалары боюнча сунуштар берилет.

Аннотация. В настоящее время интеграция научных знаний по-прежнему актуальна в образовании и обучении. Интеграция позволяет студентам получать комплексные знания и анализировать новую информацию. Необходимо обратить внимание на интеграцию дисциплин в углубление мировоззрения и научной дисциплины. В статье даны рекомендации по некоторым вопросам и методическим подходам к интеграции кыргызского языка, являющимся гуманитарным направлением, с естественными дисциплинами в области медицины.

Abstract. Currently, the integration of scientific knowledge is still relevant in education and training. Integration allows students to gain complex knowledge and analyze new information. It is necessary to pay attention to the integration of disciplines in the deepening of the worldview and scientific discipline. The article provides recommendations on some issues and methodological approaches to the integration of the Kyrgyz language, which is a humanitarian direction, with natural disciplines in the field of medicine.

Ачыкч сөздөр: заманбап билим берүү, илимдердин тармагы, интеграция, студент, кабыл алуу, өздөштүрүү, ыкма

Ключевые слова: современное образование, наука, интеграция, студент, восприятие, успеваемость, метод

Key words: modern education, science, integration, student, perception, academic performance, method.

Инсанды өнүктүрүү, аң-сезим, дүйнө таанымды калыптандыруу бағытында билим берүү тармагында жыл санап окутуунун жаңы технологиялары, ыкмалары иштелип чыгып, кенири колдонууга сунушталууда. Алардын бири сабактарды интеграциялап окутуу процесси. Бул маселеге түрдүү мезгилдерде Л. Н. Толстой, Я. А. Коменский баштаган белгилүү ақын-жазуучулар, К. Д. Ушинский өндүү орус жана кыргыз элинин педагогдору тарабынан маани берилип, илимий эмектеринде бул маселеге кайрылышкан.

Интеграциялап окутуу – бул баланын инсандык сапатын өнүктүрүүгө жана өзүн-өзү өнүктүрүүгө бағытталган дүйнөгө бирдиктүү көз карашты калыптандыруу максатында белгилүү бир билим берүү тутумунун алкагындагы мазмундун түзүмдүк компоненттеринин ортосундагы байланышты орнотуу процесси[1].

Мында окутуучунун милдети – интеграциялык окутуу аркылуу окутуунун берилген билимдин сапатын жана башка предметтер менен байланышту жогорулатууга умтулуу. Жогорку окуу жайларда көпчүлүк студенттер ар башка предметтик бағыттардын биримдиги принципке ылайык жүрөт жана материал бир предметтик дисциплиналарын мазмуну

менен гана окутулат. Ошондуктан, студенттер сабак учурунда дүйнөнү бирдиктүү түшүнүүсү калыптанбайт жана алар предметтик билим чөйрөсүнөн чыга албай калышат.

Ал эми интеграцияланган сабакты өткөрүүнүн негизги шарты - интеграциялоонун максатка ылайыктуулугу. Маселен, И. К. Ахунбаев атындагы КММАнын кыргыз тили кафедрасы окутуу жүргүзгөн кыргыз тили жана адабияты сабагы улуттук баалуулуктарга негизделип, андагы медицинанын кээ бир аспектилери менен кыргыз тилинин грамматикалык материалдар берилет. Демек, ар бир сабак интеграциялоонун негизинде өтүлүүсү зарыл. Мисалга, “Суу жана организм” деген кептик теманы гуманитардык илимдерден кыргыз тили жана адабияты, тарых пердметтери жана табигый илимдерден химия, физика, биология, география, медицинанын тармактарындағы(физология, анатомия ж.б) курстары менен интеграциялап өтсө болот.

Кыргыз адабияты предмети Жеңижок тууралуу жана анын чыгармалары анын ичинен “Аккан суу” ыры боюнча маалыматтар баяндалат.

“Жети күн, бир бир түн айтсан да:

Түгөнбөгөн аккан суу.

Аккан, аккан, аккан суу,

Аманат, жанга жаккан суу.

Көк жалаяк асканы,

Тешип чыккан аккан суу.

Көк топулуу көк жарды,

Эшип чыккан аккан суу.

Тескейи бийик, терек сай,

Коодо болот аккан суу.

Ак асаба мелжиген,

Зоодо болот аккан суу” – деп, жети күн, жети түн айтканы бар.

Студенттерге ушунча убакытта(узак убакытта айттуу) тыным албай айтышын белгилүү манасчы Д. Сыдыков 2020-жылдын 12-13-ноябрь күндөрү 14 saat аралыгында айткан учурунун мисалга алып, аны медициналык жактан түшүндүрүп бергенге аракет кылсак болот. Ал үчүн аталган окуу жайдын биохимия кафедрасынын окутуучулары жана студенттер тарабынан өткөрүлгөн эксперименти мисалга алсак. Тажрыйбага 20 жаштан 59 жашка чейинки ден соолугу жакшы 21 адам катышкан. Алардын 20сы кыргыз улутунан, башка улуттан бирөө, 2 манасчы да кирген. Эксперимент 3 күн удаа кайталанып, “Манас” айтылганганга чейин жана айтылгандан кийин жүргүзүлгөн.

Топтор	Тажрыйбага чейинки кандағы глюкозанын деңгээли, ммоль/л	Тажрыйбадан кийинки кандағы глюкозанын деңгээли, ммоль/л	Тажрыйбага чейинки кан басымы, жүрөктүн согуусу	Тажрыйбадан кийинки кан басымы, жүрөктүн согуусу
Манасчы Дөөлөт Сыдыков	5	5,3	125/80 88	143/87 105
А угуучулар тобу	4	5	124/80 73	130/97 76
В угуучулар тобу	5,1	5,6	127/88 62	131/94 74
С угуучулар тобу	4,9	5,5	118/101 62	123/103 79

Жыйынтыгында манасчылардын да, угуучулардын да канында глюкозанын саны, кан басымы, жүрөктүн согуусу да жогорулаган [2]. Эмоционалдык абал адреналиндик жогорулашынан пайда болот.

Суунун химиялык составын эске алсак. Суу – (H₂O) суутек менен кычкылтектин химиялык бирикмеси. Ал метеорологиялык шартка жараша түрдүү абалда (туман, булут, жаан, кар, мөңгү, муз) болот. Сууда көпчүлүк заттар жакшы эригендиктен табиятта таза химиялык суу кезикпейт. Жер шаарынын 60 пайызга жакыны түzsуз сууга муктаж. 500 млндой киши суунун жетишпесиздигинен же сапатсыз болушунан түрдүү оорулар менен жабыркашат. Суунун молекуласы нейтралдуу, бирок белгилүү бир уюлдуулукка ээ, анткени анын электрондорун бөлүштүрүү анча адилеттүү эмес. Кычкылtek бөлүнгөн электрондорду өзүнө көбүрөөк күч менен тартып жатканда, суу молекуласы белгилүү бир терс зарядга ээ болуу менен кычкылtek турган ушул тарапта калат; демек, ал гидрогендөр турган жерге карата он жарым-жартылай заряд менен калат [3].

Суунун 7 түрү бар: 1-жаандын суусу, 2-мөңгү же кардын суусу, 3-шар аккан дарыянын суусу, 4-кудуктагы суу, 5-дениздеги суу, 6-токойдун суусу, 7-саздын суусу.

Сууну мүнөздөп ичүү баш айлангандарга, жүрөгү айланып кускусу келгендерге, уулангандарга, экземасы барларга жардамы тиет. Ошондой эле, денедеги шишиктердин болбостуруна жардамы зор. Ичеги-карындарды чындейт жана табитти ачат. Минералдык, өзгөчө темир микро элементтери көп болгон суу ичеги карынды чындейт. Ысык суу- тамак сициргенге өпкөсү көөп, дем алуусу начарлап кыйналганда, ичи көпкөндө, жалпы эле көкүрөк көөдөнгө жардамы тиет.

Ошондой эле, кыргыз элиниң салтуу музыкасы деген теманы интеграциялап окутуу ыкмасын пайдаланса болот. Ошондой эле, музыканын таасири астында суунун молекулярдык кристаллдарынын өзгөрүшү тууралуу маалыматтар менен кошо алгач теориялык маселелер берилсе, андан соң дарылоонун элдик ыкмасы болгон музыка менен дарылоо боюнча маалыматтарды белсө болот.

Кыргыз эл музыкасы элдин маданиятын, дүйнөгө көз карашын, турмуш-тиричилигин, тарыхын, этностук жана эстетикалык идеяларын чагылдыруучу баа жеткис мурас. Анын та-мыры байыркы замандардан башталат. Кыргыз музыкасы жөнүндөгү алгачкы жазуу маалыматтары бир катар адабияттарда кездешет. Кытайдын белгилүү дин кызматкери жана саясатчысы Сюан-Цзан 630-ж. азыркы кыргыз жеринде болуп, жергиликтүү эл жөнүндө: «Мени тосуп алууга арналган той кулакка жагымдуу, жүрөк менен көңүлдүү эргиткен лирикалык күү менен башталды», деп белгилеген [4].

Ыр бир үн менен аткарылып, аспаптык музыкада комуздун жана кыл кыяктын эки кылышын жардамы менен эки-үч добуштуу үндөштүк жараган. Эл музыканы жаттап алуу жолу менен бири-биринен үйрөнүшкөн. Ошондуктан тигил же бул музыкалык чыгарманы аткарган адам аткаруучу гана эмес, ошол күүнүн жаңы вариантын жаратуучу да болуп калган. Ыр-күүлөрдүн мындайча таралышы элдин музыкалык ан-сезиминин өзгөчө бир түрдө калыптанышын жана өнүгүшүн шарттаган. Кыргыздын музыкалык өнөрүн комузда, кыякта (кыл кыяк), темир (жана жыгач) комузда, чоордо, сыйбызгыда ж. б. аспаптарда ойноп, күү чыгарган өнөрпоздор байышкан. Салттык кыргыз күүлөрүнүн ичинен «Камбаркан», «Кет Бука», «Ботой», «Кербез», «Шыңғырама» сыйктуу кылым карыткан күүлөрү бүгүнкү күнгө чейин жеткен. Кыргыз күүлөрүндө элдин турмушундагы орчундуу окуялар, жашоо-турмушту, дүйнөгө болгон көз карашты чагылдырган философиялык ой толгоолор камтылган.

Музыка адамдын психологиясына күчтүү таасир этүү жондөмүнө ээ. Ал нерв системасын тынчтандырат же болбосо дүүлүктүрүп, активдештирец. Вокалотерапия музыкатерапиянын бир бөлүгү. Ал депресивдүү, эгоцентричтүү (өзүмчүл) балдарга арналган. Вокалотерапияда өзгөчө орун элдик чыгармаларга арналат, андан сырткары шандуу, таасир берүүчү ырларды да колдонушат. Окуумуштулардын изилдөөсү боюнча Моцарттын чыгармалары математика жана шахматка болгон жөндөмдүүлүктүү жогорулатат. Моцарттын музыкалары жан дүйнөнү тынчтандырып адамдын өзүнө өзү сүнгүп кириүсүнө жардам берет.

Моцарттын музыкалары адамга эстетикалык жактан эле таасир бербестен ден соолугуна да жакшы таасир берет. Бул өзгөчөлүк «Моцарттын эффекті» деп аталат. Эгер Моцарттын музыкаларын уксак биз жан дүйнөбүздү гана дарылабастан организмибизди да дарылайбыз[5].

Окутуудагы интеграциялоонун артыкчылыгы – тар маалыматтуу адисти эмес, дүйнөнү ар тараптан тааныган социалдык жана кесиптик чөйрөдө активдүү иш алып барган кесипкөй, чыгармачыл адамды тарбиялай алабыз.

Колдонулган адабияттар:

1. Отбораев Б. К. Адабиятты окутуунун интерактивдүү жана салттуу метод-ыкмалары кызматташуу педагогикасы. – Бишкек, 2008.
2. Манас айтуу касиетиндеги биохимиялык өзгөрүүлөр// КММА Жарчысы, №7, 2019
3. Комплекттүү билим берүүдө интеграциялап окутуунун ролу // Известия КГТУ имени И.Раззакова, №4(56) 2020
4. <https://ky.warbletoncouncil.org/propiedades-fisicas-quimicas-agua-9329>
5. Лобанова К. А. Целебные свойство музыки В.А.Моцартта “Эффект Моцарта” // Издательство Молодой ученный., Казан, 2019

